Pr. lect. dr. Daniel Alic
Universitatea „Eftimie Murgu" din Reșița

GHELARI, O LOCALITATE DE POVESTE

Una din frumoasele regiuni ale ţării, cu un bogat fond istoric, spiritual, cultural şi etno-folcloric este *Ţara Pădurenilor* din judeţul Hunedoara. Sub numirea de „Pădureni" se înţelege regiunea estică a munţilor Poiana Ruscăi, cuprinsă aproximativ între valea Mureşului şi valea Cernei, cu o populaţie mai rară, izolată şi deci foarte conservativă, ceea ce a dus la dezvoltarea uneia dintre cele mai originale culturi populare cu un caracter propriu, în care surprindem perpetuarea unor elemente de străveche tradiţie. Primele ştiri scrise despre localităţile Pădurenilor le avem din anul 1297 când întâlnim satele Ruda şi Zlaşti, ca posesiuni ale domeniului Hunedoarei[1].

Cea mai reprezentativă localitate a pădurenilor, considerată o capitală a zonei, este localitatea Ghelari. Comuna Ghelari este situată în partea de sud-vest a oraşului Hunedoara, aproape în centrul Pădurenilor şi se învecinează în partea de nord-est cu municipiul Hunedoara, în partea de est cu comuna Teliucu-Inferior, la sud cu comuna Topliţa, iar la vest cu comunele Bunila şi Lelese.

Ghelariul datează ca aşezare încă din antichitate[2], fiind un loc de unde se extrăgea minereu de fier. Academicianul Constantin Daicoviciu este de părere că o inscripţie publicată în *„Corpus Inscriptiorum Latinorum"*, care vorbeşte despre naşterea unui personaj prin cuvintele: *„natus ibi, ubi ferrum nascitur"* (născut acolo unde se naşte

Biserica veche cu hramul „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril" din Ghelari

fierul), pomeneşte de Ghelari, locul indicat fiind identificat cu această localitate[3]. Descoperirile arheologice de pe raza localităţii confirmă şi ele vechimea extracţiei fierului la Ghelari. Aici s-au descoperit cuptoare şi halte de zgură din epoca romană[4].

Istoricul comunei Ghelar este foarte bogat, aşezarea fiind cea mai reprezentativă localitate a pădurenilor şi una din cele mai mari exploatări de minereu de fier ce a funcţionat pe teritoriul României. Descoperirile arheologice în materie de minerit începând din epoca romană şi continuând cu epoca feudală ne certifică şi ele vechimea Ghelariului. De altfel, istoria localităţii este strâns legată de istoria mineritului din zonă. Un document important care pomeneşte de Ghelari, este *„Conscripţia Urbarială a Domeniului Hunedoarei din 1681-1682"*[5], conscripţie deosebit de preţioasă prin întinderea, varietatea şi bogăţia datelor pe care le cuprinde, fiind şi cea mai cuprinzătoare conscripţie urbarială care se cunoaşte pentru Transilvania secolului al XVII-lea. Aici sunt menţionate minele de fier din Ţinutul Pădurenilor şi topitoriile existente pe cursul apelor.

O dovadă a populării Ghelariului chiar înainte de secolul al XIII-lea, când sunt atestate primele localităţi din pădurenime, este cuptorul de topit minereu de fier, datat de specialişti ca aparţinând sec. al IX-lea, descoperit în anul 1895 în locul numit Valea Caselor, din teritoriul Ghelariului. În apropierea aceluiaşi loc, în anul 1980, arheologii a scos la lumină un alt cuptor din secolul al XVI-lea[6].

În *„Conscripţia Klein"* din anul 1733 numele localităţii este Gyelar, iar în anul 1750 apare în conscripţia Aron cu numele de Gelar. Puţin mai târziu, în anii 1760-1762, conscripţia Buccow pomeneşte satul cu numele de Gyalar. În 1850 numele satului era Gyelariu apoi mai târziu în 1854 Ghelar.[7] Din anul 1968, când a apărut Legea împărţirii teritoriale a României numele comunei se scria cu „i" adică Ghelari, revenindu-se la numele iniţial de Ghelar printr-o hotărâre a Consilului local în anul 1993[8]. Această hotărâre nu s-a pus în aplicare, numele actual al localităţii fiind tot Ghelari.

Despre viaţa bisericească din Ghelari avem informaţii abia din secolul al XVII-lea, când este confirmată existenţa unei biserici de lemn cu hramul *„Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil"* în locul numit *Valea Caselor*[9], loc în jurul căruia era aşezat satul. Condiţiile istorice concrete şi specifice ale sec. al XVIII-lea au determinat ca viaţa spirituală a ghelărenilor să fie dirijată de două biserici: cea ortodoxă orientală de veche tradiţie şi cea greco-catolică întemeiată în jurul anului 1700. Anul 1733 este anul în care câteva familii ortodoxe trec la uniaţie. Autorităţile habsburgice ale Transilvaniei confiscă biserica de la credincioşii ortodocşi şi o încredinţează celor câteva familii unite, ortodocşii fiind îndemnaţi să-şi construiască o altă biserică. Situaţia economică grea a ghelărenilor a făcut ca acest lucru să nu fie posibil până în anul 1770, când ajutaţi de groful Govăjdiei, Berevoi Gheorghe, reuşesc să-şi ridice o biserică de piatră. În tot acest răstimp de aproape 40 de ani, românii ortodocşi din Ghelar şi-au ţinut slujbele în şura unui sătean pe nume Iosif Sârbu, poreclit *Zâca*[10]. Tradiţia spune că latifundiarul satului vecin, Govăjdia, Brevoi Gheorghe, trecut la calvinism, a ctitorit biserica drept mulţumire adusă lui Dumnezeu pentru faptul că soţia sa, greu bolnavă, s-a vindecat în urma Maslului făcut de preoţii ortodocşi. Hramul acestei biserici era ca şi al celei vechi, *„Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril"*, fiind construită în mijlocul satului pe locul numit Deal. Pisania din tinda bisericii ne

spune că biserica s-a înălţat şi pictat în anul 1770, având ca ctitor pe Brevoi Gheorghe. *„Cei vii: Gheorghe, Ghilara, Joja; cu morţii: Lascu, Petru , Mihai, Ana, Safta, Petru, Maria, Iulia, Lascu, Maria, Pascu, Sara, Petru, Fiuca. A fost pictată de zugravii erer Simeon, ereita Caii, ieromonah Ştefan, ereita Teodora, erer Stroe, Nicolae, erer Simeon, ereita Eva, Ianoş, Iudita, Trejia, Danili, erer Moise, Cătuţa şi Nicolae Zugravul din Ţara Românească pentru icoanele împărăteşti*". Mai târziu s-au adugat pronaosul şi turla fară dată cunoscută. Biserica s-a acoperit cu şindrilă în 1932 şi s-au făcut reparaţii în 1941, 1951 şi 1966-1967, când s-a acoperit din nou cu şindrilă şi s-a bătut duşumea nouă. Turla este învelită cu cu tablă. Planul bisericii este în formă de navă, cu altar, naos, pronaos şi tindă. Altarul are absida poligonală cu o fereastră în mijloc şi la dreapta, în partea stângă fiind proscomidiarul. Icoanele din altar reprezintă pe Sfinţii Ierarhi, iar în nişa proscomidiarului e pictată Sfânta Treime.

Biserica nouă la vremea construirii

Iconostasul este de lemn şi are două rânduri de icoane; în cel de sus fiind înfăţişaţi prorocii iar în cel de jos Sfinţii Apostoli. Sus pe iconostas se găseşte o cruce mare de lemn pe care este pictată Răstignirea, de o parte şi de alta a ei fiind icoanele Maicii Domnului şi Sfanţului Ioan Botezătorul. Icoanele împărăteşti sunt pictate de Nicolae Zugravul din Ţara Românească, şi au o mare valoare artistică nu numai datorită vechimii lor ci şi combinaţiei de culori foarte plăcute şi a contururilor bine definite.

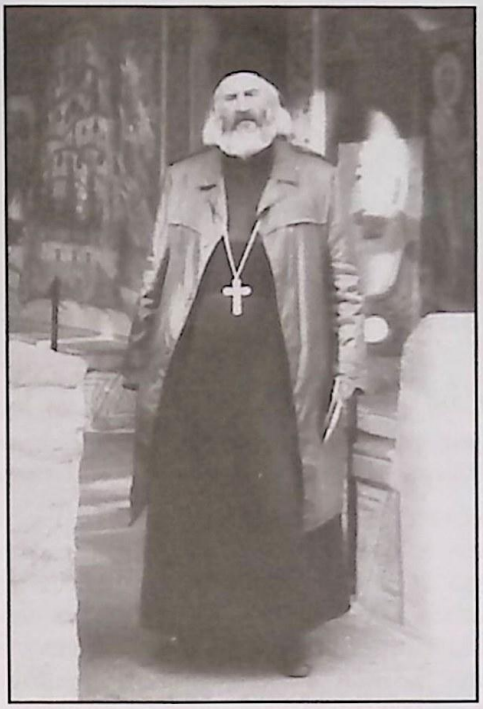
Naosul, pictat tot în 1770, are două registre de pictură: sub boltă sunt medalioane în care sunt înfăţişaţi sfinţi, sub acestea fiind un registru de icoane care redau scene din viaţa Mântuitorului, mai precis, de la Intrarea în Ierusalim şi până la Înviere. Toată această pictură s-a restaurat în anii 1986-1988, consolinându-se şi biserica. Tot acum s-a adăugat pictura în pronaos şi tindă, încadrată foarte bine în aspectul interior al bisericii.

În această biserică, ghelărenii şi-au ţinut slujbele până în anul 1973 când s-a sfinţit noua şi impresionanta biserică cu hramul *„Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel"* şi *„Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil"*, construită lângă biserica veche, în mijlocul satului. Construcţia acestui măreţ edificiu religios a început în anul 1939, sub îndrumarea preotului Nerva Florea, care a şi dus-o la bun sfârşit. Greutăţile prin care trecea România în timpul celui de-al doilea război mondial au făcut ca lucrările la construcţia viitoarei biserici să demareze cu greu. În anul 1942, a luat fiinţă în Ghelari un cor mixt, numit *„Muncă şi lumină"*, care împreună cu fanfara Exploatării Miniere Ghelari au făcut în cursul anului 1942 vizite în întreaga ţară, pentru a strânge fondurile necesare înălţării bisericii[11]. Vremurile care au urmat au făcut ca lucrările la viitoarea biserică să înainteze cu greu. Germenii comunismului au început să încolţească şi în Ghelari. Biserica a început să fie prigonită şi doar dârzenia preotului Nerva Florea care a suferit şi închisoarea pentru idealul său „de a zidi o biserică măreaţă" a făcut ca aceasta să mai fie posibil. În anul 1960, pereţii bisericii erau ridicaţi, începându-se pictura care a durat până în 1965. Frumoasa pictură a fost realizată de Constantintin Niţulescu, împreună cu o echipă de cinci pictori, ucenici ai săi, după tipicul iconografic al Bisericii Ortodoxe. Mobilierul a fost confecţionat în Biserică de către sculptorul Ioan Cristea din Alba Iulia. În 4 noiembrie 1973 biserica a fost sfinţită de către episcopul Visarion Aştileanul al Aradului.

Dimensiunile bisericii sunt impresionante; 47 m. lungime, 21 m. lăţime şi 47 m. înălţime, planul ei fiind cel bizantin, adică crucea greacă şi având 7 turle: două mai înalte în faţă, două la limita dintre naos şi pronaos şi două la limita dintre altar şi naos iar al şaptelea este cupola. Iconostasul este turnat în ghips şi poleit cu foiţă de aur, ca şi aureolele sfinţilor din biserică.

Toate aceste lucrări s-au făcut sub păstorirea preotului Nerva Florea. Preotul-ctitor a mai ridicat şi numeroase alte anexe în jurul bisericii dintre care amintim un bloc cu patru apartamente, unde astăzi funcţionează un schit şi o frumoasă clădire care urma să adăpostească muzeul bisericii.

Din cauza exploatării miniere subterane, terenul de sub biserică a intrat într-un proces de scufundare şi astfel au apărut numeroase fisuri pe pereţii bisericii. Energicul preot Florea, deşi la o vârstă înaintată, a făcut demersurile necesare pentru stoparea extragerii minereului de fier din zona bisericii şi a obţinut fonduri în vederea consolidării. Lucrările a început în anul 1988. Până în anul 1990 s-a făcut stabilizarea terenului urmând să înceapă consolidarea fundaţiei bisericii. Preotul Florea nu a mai apucat să vadă terminată consolidarea, deoarece la 22 iulie 1990, în urma unei scurte suferinţe, a trecut la cele veşnice. Din luna iulie 1990, Parohia Ghelari a fost suplinită administrativ de preotul Ioan Coţa din Teliuc, iar partea duvovnicească de preotul Nicolae Coroiu din Hunedoara. La 1 decembrie 1990 a fost numit noul preot al Ghelarului, Graţian Bornemisa. Noul preot a continuat lucrările de consolidare la noua biserică şi a iniţiat, în anul 1991, înfiinţarea unui schit de măicuţe la Ghelari. În urma transferării preotului Graţian Bornemisa la Parohia Hunedoara II, în 1 septembrie 1993 a fost numit preot paroh în Ghelari, preotul Vasile Vlad, care a continuat munca preoţilor înaintaşi, fiind în paralel şi profesor la Facultatea de Teologie din Arad.

Preotul Nerva Florea

Strădaniile preotului Vasile Vlad şi a monahiei Haritina Viliga, stareţa schitului din Ghelari, au dus la un rezultat în anul 2004, când s-au aprobat fonduri pentru continuarea lucrărilor de consolidare a bisericii. Aceste lucrări au fost definitivate în anul 2010, biserica fiind retârnosită în data de 4 iulie 2010 de un impresionat sobor de ierarhi, preoţi şi diaconi, sub conducerea Înaltpreasfinţitului Părinte Laurenţiu, mitropolitul Ardealului, şi a Preasfinţitului Părinte Gurie, episcopul Devei şi al Hunedoarei. Din acelaşi an, 2010, lucrarea duhovnicească şi administrativă a Parohiei Ghelari a fost preluată de preotul Marius Mocan.

Preotul Nerva Florea, prin măreţia şi popularitatea bisericii pe care a ctitorit-o, a făcut din Ghelari o localitate de poveste. Vrednicul preot Florea, s-a născut în 1906 în satul Rişca, comuna Baia de Criş. După şcoala elementară din Baia de Criş (1912-1919) şi Liceul „Avram Iancu" din Brad (1919-1927), a făcut studii la Academia Teologică din Sibiu (1923-1927), apoi a urmat Facultatea de Teologie din Cernăuţi (1935-1937) şi Facultatea de Drept din Cluj (1933-1937)[12]. După absolvirea Teologiei a fost catehet la Sibiu şi între 1931-1939 a predat la Şcoala secundară din Hunedoara. În zilele de 2 şi 3 octombrie 1935 a fost hirotonit de mitropolitul Nicolae Bălan[13], iar după moartea preotului Gheorghe Henţia a fost numit preot paroh pe seama parohiei Ghelari, judeţul Hunedoara. Activitatea preotului Nerva s-a identificat întru totul cu construcţia noii biserici din Ghelari. Regimul comunist a încercat să îl intimideze în drumul său şi sub acuzaţia de „insulte aduse guvernului şi armatei sovietice", preotul Florea a fost încarcerat în anul 1948 în penitenciarul Văcăreşti din Bucureşti, unde a stat o lună[14].

Bătăios din fire, protul nu s-a lăsat intimidat şi a continuat să lupte pentru biserica construită până la cota de 14 m. După ce a făcut nemunărate demersuri la Ministrul Cultelor, la prim-secretarul C. C. al P. M. R., Gheorghiu-Dej, obţinând şi audienţe la mai marii statului comunist, în anul 1954 construcţia bisericii a fost reluată. Din dosarul de urmărire a preotului Nerva Florea se vede modul în care era mereu şicanat de comunişti, fiind acuzat că influenţează mistic oamenii pentru a dona la biserică, că face catehizaţie copiilor şi chiar că a furat materiale pentru a construi biserica. În anii 80, era acuzat că asculta postul de radio „Europa liberă" şi îi îndeamnă pe copii să meargă la biserică[15].

După o suferinţă scurtă, în 22 iulie 1990 preotul Nerva Florea a plecat pe drumul veşniciei. A fost înmormântat în biserica pe care a ctitorit-o în 24 iulie 1990, de un sobor alcătuit din 22 de preoţi, însă, la Ghelari, localnicii spun că trăieşte prin ctitoria sa.

Ghelariul, prin biserica frumoasă ce îl împodobeşte şi prin istoria lui, este una dintre comunităţile de seamă ale „Pădurenilor".

(Fotografiile au fost puse la dispoziţie de autor).

Note bibliografice:

1. Romulus Vuia, *Studii de etnografie şi folclor,* Bucureşti, 1980, p. 413.

2. C. Daicovici, *Istoria României,* vol. I, Bucureşti,1960, p. 403.

3. Ioan Conea, *Cum învaţă a-şi cunoaşte ţara Măria Sa Mihai*, Bucureşti, 1936, pp. 145-146.

4. Mircea Dan Lazăr, *Aspecte ale prelucrării fierului la Ghelar în lumina cercetărilor arheologiei* în *Din istoria metalurgiei hunedorene,* Hunedoara, 1994, p. 194.

5. *Urbarium seu nova connumeratie universorum bonorum ad arcem Vajda Huniadiensem pertinentiune (1681-1682)*, manuscris în limba maghiară. Am folosit o copie existentă la Arhivele castelului Corvineştilor din Hunedoara în anul 1993, cu o traducere în limba română de David Prodan.

6. *Ibidem*, p. 195.

7. *Ibidem*.

8. *Arhivele Primăriei comunei Ghelar*, Dosar 2/1993, f. 10.

9. Inscripţie de pe crucea ridicată pe locul bisericii.

10. Florin Dobrei, *Bisericile ortodoxe hunedorene*, Editura Eftimie Murgu, Reşiţa, 2011, p. 190.

11. A se vedea, pe larg, Gheorghe Moş, *O pagină culturală în istoria Ghelarului*, Craiova, 1943.

12. Schiţă biografică de la intrarea în noua biserică din Ghelari.

13. Adrian Nicolae Petcu, *Preoţi hunedoreni în temniţele comuniste*, Editura Argonaut, Editura Episcopiei Devei şi Hunedoarei, Deva, 2016, pp. 54-55.

14. *Ibidem*, p. 55.

15. *Ibidem*, p. 56.